

רבי נתן אומר: קרא והטה וכתב על פנקסו אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה' — וקשה למה לא הביאו הפוסקים דין זה? ואולי רק במקום שלא ברור הדין, כמו להטות הנר בשבת, שיש מחלוקת האם המבעיר אש בשבת חייב חטאת, ולכן צריך לרשום שמא בית דין בעתיד יפסקו שפטור, אבל בדבר שאין בו מחלוקת כלל, בזה אין צריך לרשום. וכן יש לומר בגמרא יומא דף פ' עיי"ש (מהגרד"נ גולדברג שליט"א). א"ה: עדיין צ"ב מדוע לא הביאו הפוסקים [הראשונים] דין זה ובאופן האמור.

'כאן בשמש קבוע כאן בשמש שאינו קבוע' — רש"י ותוס' מפרשים טעם החילוק בין שמש קבוע לשאינו קבוע, באימת הרב המוטלת עליהם. וכמה ראשונים מפרשים שהשמש הקבוע אינו צריך עיון מרובה כשמש שאינו קבוע, לכך התיירו לו לבדוק. ואף על פי שאסרנו להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו, ואין צורך לכך בעיון מרובה — כאן הקלו מפני הנקיות ומפני הסכנה. (עפ"י רמב"ן רא"ה ור"ן. וע' קרני ראם על המהרש"א).

הפניות, לשון ופרפראות

'אין הורגין את המאכולת בשבת דברי בית שמאי. ובית הלל מתירין' — יתבאר אי"ה להלן קו.

'וללמדו אומנות' — על חיוב לימוד אומנות לבן — ע' במובא בקדושין כט.

'שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא' — כאשר יש לו לאדם לזעוק ורוצה לזעוק ואינו יכול — זאת היא הזעקה הגדולה, לכך רפואה קרובה לבוא. (בשם הרבי מקוצק)

(ע"ב) 'אפילו גבוה שתי קומות ואפילו שתי מרדעות' — מרדע היינו מלמד הבקר — מקל ארוך שבקצהו דרבן, שהאכר מזרו ומכוין בו את הבהמה החורשת. ו'מלא המרדע' הוא שיעור-מרחק שהיה ידוע בימיהם, כגון: 'אחד אומר גבוה שני מרדעות ואחד אומר שלשה' (ר"ה כד.); 'אילן שהוא נוטה לשדה חברו, קוצץ מלא המרדע על גבי המחרשה' (ב"ב ב, ג). (משמע כאן שהמרדע גבוהה מן ה'קומה'. ופשוט ש'שתי קומות' שאמרו היינו בקומת איש ולא קומת בנין, שכן היא סתם לשון 'קומה' במקרא ובדברי חכמים — כמו 'אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו'; 'אל יהלך בקומה זקופה'. אבל קומת בנין בלשון חז"ל היינו 'דיוטא').

'רבי נתן אומר: קרא והטה' — על ענין אפשרות תקלה לצדיקים — ע"ע במובא ב'יוסף דעת' גליונות כה, לב, מז; ובחולין ה: וראה עוד בחידושי ר' מאיר שמחה מדווינסק בליקוטים.

דף יג

'מיתיבי רשב"ג אומר: התינוקות של בית רבן היו מסדרין פרשיות וקורין לאור הנר' — ישנם ראשונים הסוברים שבמקום חינוך מצוה מותר לספות איסור לקטנים (ע' תוס' פסחים פה ור"ה לג. ועוד).

ולפי זה יש לשאול מה מקשה, הלא האיסור לקרוא לאור הנר אינו אלא מדרבנן, ואין לאסור זאת על הקטנים במקום מצוה. וכן קשה על שיטת הרשב"א (בסוף יבמות), שמתיר לספות לקטן איסור דרבנן בידים — אם כן מה הקושיא מקריאת התינוקות. ויש לומר שבדרך קביעות אסור אפילו במקום חינוך למצוה, משום שיתרגלו לדבר ויהא להם כהתר לכשיגדלו. (עפ"י שו"ת פרי יצחק ח"ב יג ד"ה הן. וע' בהגהות מלא הרועים).

'לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה. כיוצא בו לא יאכל זב פרוש עם זב' (הרי"ד כתב שאין לגרוס 'זב') עם הארץ שמא ירגילנו אצלו' — יש לשמוע מהשוואת הדברים, שכשם שזב פרוש עם זב עם הארץ אסורים לאכול על שלחן אחד אף על פי שאוכלים מקערות נפרדות, [דומיא דעוף וגבינה שבסמוך, שגזרו שמא יאכילו זה לזה], אף בגזרת זב וזבה אסור על שלחן אחד אפילו לא מקערה אחת.

אמנם נראה שאם הפריש מפה אחרת לעצמו, אעפ"י שהיא אוכלת על השלחן — מותר, שהרי יש כאן היכר להרחקה, וכן מנהג העולם גם בבשר ובגבינה. (ראב"ד. וע' גם בתוס' הרי"ד. וכן כתבו הפוסקים שעל ידי מפה נפרדת או היכר בדבר הבולט — מותר).

והרא"ש כתב, מה שרגילים עכשיו לאכול עם אשתו נדה בשלחן אחד — לפי שבימהם היו רגילים לאכול כל אחד לבדו על שלחן קטן, וכשאשתו עמו על אותו קטן נראה דרך חבה, ודומה להצעת מטה ומזיגת כוס והרחצת פניו ידיו ורגליו, אבל עתה שכל בני הבית אוכלים על שלחן אחד אינו דרך חבה. ויש שעושים היכר ביניהם. (וע"ע ב'חדושי הרי"ף ובריטב"א).

'ופליגא דרבי פדת דאמר רבי פדת: לא אסרה תורה אלא קורבה של גלוי עריות בלבד... עולא כי הוי אתי מבי רב הוה מנשק להו לאחותיה...' — פירש הרמב"ן את מהלך הסוגיא כך: בתחילה נסתפקו האם גזרו חכמים הרחקה בשינה עם אשתו נדה בבגדים, משום חשש הרגל עבירה. וחילקו בין זה לאכילת בשר וגבינה על שלחן אחד, כי כאן יש שתי סברות להקל: דעות ושינוי. ובאו לפשוט הספק מצד הקש נדה לאשת רעהו — כלומר: גם אם תאמר שלא חששו לביאה, יש איסור בדבר מצד עצם הקורבה שיש במעשה זה, כשם שאסור באשת רעהו כל מעשה של קירבה. ועל כך אמרו 'ופליגא דר' פדת' שאמר, לא אסרה תורה ב'שאר בשר' אלא גילוי ערוה בלבד. פירוש, ר' פדת לא דיבר במקום שיש חשש ביאה או איסור יחוד, אלא מצד פעולת הקורבה כשלעצמה, שבשאר-בשר אין בה איסור. [ואילו באשת רעהו הדבר ברור שנאסרה כל קריבה שבעולם, והכתוב אומר הרחק מעליה אל תקרב אל פתח ביתה]. וכן עולא שמנשק לאחיותיו — בשינוי הוא, שלא כדרך הנושקים ובלא יחוד, כי אין איסור בעצם המעשה, כל שאין חשש ביאה.

הלכך לדברי ר' פדת בעייתנו לא נפשטה, האם חששו חכמים באופן זה להרגל דבר אם לאו. ואולם לתנא קמא שבברייתא, אסרו חכמים הוא בבגדו והוא בבגדה. ועל כן מת אותו תלמיד בחצי ימיו, על שהיקל בדבר ופרץ גדרן של חכמים שכל דבריהם כגחלי אש.

(עוד בענין הנהגת עולא (ובתוס') — ע' רשב"א יבמות לו; ריטב"א סוף קדושין; ש"ך יז"ד קנו; 'ישראל קדושים' לר"צ הכהן, עמ' 9; 'תקנת השבין' ט, עמ' 77.

יש מפרשים 'ופליגא דידיה אדידיה' — שעולא חזר בו מהנהגתו, כי אין לחלק בין אדם לאדם, וכדרך שאמרו 'אמרו כל הסריקין אסורים וסריקי בייתוס מותרין?!'. עפ"י 'חדש האביב').

(ע"ב) 'בימי לבוניך מהו אצלך — אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר ולא עלתה דעתו על דבר אחר' — פרשו הראשונים שבימיהם היה נהוג לטבול בתום ימי הנידות ואחר כך היתה סופרת שבעה נקיים וטובלת שוב. ואותו תלמיד ידע ההלכה שאין הנדה עולה בטומאתה עד שתטבול, אלא היה מיקל בקירוב בשר לאחר שטבלה לנידותה. ועתה בטלו טבילה זו הראשונה, כי חומרא העלולה לבוא לידי קולא היא, כמעשה התלמיד. ועיקרה לא היתה אלא משום טהרות — שאין זה שייך בזמננו. (עפ"י רמב"ן; שו"ת הריב"ש תכה. וע"ע בשו"ת רב פעלים (ח"ג יו"ד יב) אודות נדה שבעלה חולה, ואין לו מי שישמשנו, והיא משמשת אותו בהיתר — אין להתיר לה לטבול בתוך ספירת שבעה נקיים, לצורך שימוש, הגם שתישאר בעיניהם כנדה לכל דבר, כי זו חומרא העלולה להביא לידי קולא).

— מכאן יש ללמוד שגם בשל סופרים, הקריבה אסורה כמעשה, וכל זמן שהמעשה אסור גם הקריבה אסורה, שהרי כאן לא היתה אסורה עליו אלא מדרבנן, שהרי טבלה לנידותה. ('הדושי הר"ן').

'שהרי אמרה תורה ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב' — יתכן שדרש מיתור המלה ואל כדרך שדרשו בפסוק ואל המזבח לא יעלו — לרבות הכבש, פירוש, הדבר שסמוך למזבח, כן גם כאן 'ואל אשה' — על המטה, שהאשה שוכבת בה. (משך חכמה — אחרי יח, יט)

'תא שמע, אין פולין לאור הנר ואין קורין לאור הנר. ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון' — ובתחילה בית הלל הקלו בדבר, עד שעמדו למנין בעליית חנניה ורבו תלמידי בית שמאי ואסרו הדבר (ר"ן). ויש אומרים שכולם הסכימו כאחת לגזרה זו. (ע' רמב"ן להלן יד:).

'תנו רבנן, מי כתב מגילת תענית — אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות' — פרש"י: 'מחבבין את הצרות — שנגאלין מהן, והנס חביב עליהן...'. ויש מפרשים כפי פשטות הלשון, שאת הצרות עצמן היו מחבבים. והענין הוא, כי הצרות והיסורים מהוים גורם המלמד לקח ומוסר, ויש בהם תועלת להתקרבות להשם, כענין כי את אשר יאהב ה' יוכיח; אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה... אלא שכל זמן שהאדם מתייסר, קשה לו לקלוט את משמעות היסורים ואת הלימוד הטמון בהם, אך לאחר שנגאל מן הצרה, הרי אז ניתן להכיר ביתר שאת את תועלתם של היסורים ולהגיע אל תכליתן. (עפ"י 'לקט שיחות מוסר' לגרי"א שר, ח"ב עמ' קפט. וע' גם מהרש"א ושפת אמת).

'וטהור שנפלו על ראשו ורובו שלשה לוגין מים שאובין' — שיטת התוס' (כאן ובגטין) והרמב"ן, שלא גזרו בטהור אלא בנפילת מים עליו ולא כשנכנס לתוך המים, כי עיקר הגזרה היתה בטבילת טמאים, שהיו נותנים עליהם מים שאובים והיו אומרים אלו מטהרים, אלא שגזרו גם כל טהור כדי להעמיד גזרתם, 'דאי לא הא לא קיימא הא', כמבואר בגמרא בסמוך, וכיון שרגילותם היה בנתינת מים עליהם, לכך לא גזרו בטהור אלא בנפילה.

ועוד כתבו (ערמב"ן; תורא"ש בשם ריב"א, ריטב"א גטין טז.), שאי אפשר לגזור בטהור כשבא אל המים, שאם כן אין לך אדם רוחץ במרחץ ולא במשום מקום בימים שאובים, ואי אפשר לרוב הציבור לעמוד בגזרה זו. (וע"ע שפת אמת להלן יד:).

ואולם דעת הרמב"ם (אבות הטומאות ט, א) ורבנו חננאל (מובא ברמב"ן בגטין), שבין טבול-יום ובין טהור, גזרו עליהם טומאה בין בנפילה בין בביאה.

— הריטב"א (בגטין טז) הקשה על מה שאמרו (שם ובפ"ג דברכות) שבעל-קרי חולה נטהר על ידי שפיכת תשעה לוגין מים שאובים — והלא גזרו טומאה על טהור שנפלו עליו שלשה לוגין, וכיצד הטמא נטהר בכך?
 ותירץ שלשה תרוצים: א. לא גזרו אלא משלשה לוגין עד תשעה קבין, אבל תשעה שכבר ראויין לטהרה — לא גזרו טומאה בנפילתם.
 ב. באמת אינו טהור, אלא כאן מדובר לענין תקנת עזרא בלבד, שמותר בתורה ובתפילה על ידי שפיכה זו, ורק על זה אמרו 'טהור'.
 ג. כיון שחולה הוא, לא גזרו חכמים.
 [לכאורה אין מובנת הקושיא מעיקרא, והלא לכאורה נראה שגזרה זו שגזרו על טהור שנפלו עליו מים שאובים, גדרה היא שהטילו חכמים טומאת 'שני' שפוסלת תרומה. וכן משמע מרש"י ומהרמב"ם (אבות הטומאה ט,א). ואם כן, מה קשה מחולה, הלא בעל קרי שהוא פסול מתרומה, ודאי אינו נטהר מן התורה בשפיכת מים שאובים, ונשאר פסול מתרומה כשהיה.
 אך נראה שהריטב"א נקט שגזרת טומאה בנפילת מים, גדרה היא שבטלו חכמים את טהרתו כאילו לא טבל, ועדיין עומד בטומאתו הקודמת. ולכך הקשה, כיצד יכול החולה להטהר על ידי שפיכה. (עפ"י ברכת אברהם — גטין.)
 עוד כתב שם לאור דברי הראשונים ז"ל, שהמחמיר בזמן הזה בטבילה דתקנת עזרא, אין מקום להחמיר שלא ירחץ אחר כך במים שאובים. ע"ש. וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סו"י יט). וע"ע בשבט הלוי ח"ו לג, ב לענין טבילת עש"ק, ומוזכר להלן].

פרפראות ולשון

'עולא כי הוי אתי מבי רב הוה מנשק להו לאחוותיה אבי חדייהו ואמרי לה אבי ידייהו' —
 'טעם על נשיקה זו על דרך הסוד — עיין בספר 'בן יהוידע' (ע"ז יז). ועוד הוסיף בה דברים:
 'נמצא היה מנהג אצל הראשונים בזמן חכמי התלמוד לנשק על החזה. ולכן יש מנהג פה עירינו בג'דאד יע"א, שהכלה בליל החופה כשתלך מבית אביה לבית בעלה, תנשק בעת הלוכה קודם יציאתה מפתח בית אביה, לאביה ולאחיה הגדולים על הבגדים שהם כנגד הדדים שלהם. ומה שנהגו בזה הנשיקה רק בעת שהולכת מבית אביה לבית בעלה בלילה החופה — רומזת להם, אע"פ שאני יוצאה מן הבית שלכם והולכת לשכון בבית בעלי, הנני עוד שוכנת בקרב לב שלכם ועודני דבוקה בכם, וכמו שאמר אותו אהוב לחבירו שהלך למרחקים, רחוק אתה מעיני וקרוב אתה בלבי ורעיוני'.

'משדכין' — כתב הר"ן: מלשון שקט ומנוחה, ככתוב ומצאן מנוחה אשה בית אישה. תרגום של ותשקט הארץ — 'ושדוכת ארעא'. (וראה אסתר רבה (ב): 'הקב"ה משדיך אחשורוש' — משקט.)

(ע"ב) 'אלו תנן או ואלו תנן...' — על הגרסאות השונות, ע' בספר 'עמודים בתולדות הספר העברי' (לרי"ש שפיגל. הגהות ומגיהים, עמ' 131).

'מי כתב מגילת תענית — אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו...' — רמז לשם המחבר בפתיחת חיבורו: